

DIN ISTORIA VITIVINICULTURII MOLDOVEI (DE LA ORIGINI PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA)

Doctor în științe agricole **Dumitru BRATCO**

I.P. Institutul de Cercetări Științifice pentru Horticultură și Tehnologii Alimentare

Cercetător științific **Vasile HAHEU**

Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

THE HISTORY OF GRAPEVINE IN MOLDOVA (FROM THE ORIGINS TO THE MIDDLE AGES)

Summary. This article looks the origins (local or brought) and cultivation (evolution and local tradition in the form of culture) of grapevine and wine production in region. Ultimately, the cultivation of grape-wine and the production of vine become a traditional occupation for the people in the region. In the thraco-getho-dacian period agriculture, inclusive the cultivation of grape-wine and the production of wine a being established. The local medieval winemaking represented a continuation of traditions from previous times (thraco-getian and daco-roman). The natural evolution of winemaking was suppressed by the end of the XIX century due to the negative influence of phylloxera.

Keywords: origins, evolutions, cultivates, grapevine, wine production, tools and appliances.

Rezumat. În articol se abordează originea (locală sau adusă) și cultivarea (evoluția și tradițiile locale de formare a culturii) în vitivinicultură. Ulterior acestea devin ocupații tradiționale ale populației din regiune. În perioada traco-geto-dacică agricultura, inclusiv cultivarea viței de vie și vinăritul, se stabilizează. Producția vitivinicolă medievală reprezintă o continuare a tradițiilor precedente. Evoluția firească a ramurii este întreruptă la sfârșitul secolului al XIX-lea sub influența negativă a filoxerei.

Cuvinte-cheie: origini, evoluție, cultivare, vița de vie, producție vinicolă, instrumente și utilaje.

Abordarea istoriei apariției, evoluției și cultivării viței de vie și a vinăritului din regiune este posibilă în baza unor surse specifice reprezentate de izvoarele scrise (antice și medievale), precum și de cele arheologice. Nu mai puțin importante sunt referințele unor științe limitrofe, precum etnologia, paleobotanica, paleolingvistica, numismatica etc.

De la *Vitis Silvestris Gmel* la *Vitis vinifera*

Istoria plantei viței de vie, răspândită în prezent practic pe întreg globul pământesc, își are începuturile în perioada geologică cretacee/cretaceous superioară, când pe *Terra* au apărut speciile *Vitis Linn* (era Mezozoică) și, mai târziu, *Vitis Vinifera L.*, ultima atribuindu-se deja la plantele agricole de cultură. Acest interval de timp durează peste 70 de milioane de ani și este cu mult înainte de apariția hominizilor și a omului în general.

Originea viței de vie cultivate – *Vitis vinifera L.* – majoritatea cercetătorilor o leagă de specia sălbatică de pădure *Vitis silvestris Gmel*. [21, p. 40-41; 19, p. 167-176]. Lăstărișuri ale acesteia se întâlneau frecvent în regiune la răscrucea secolelor XIX-XX, în prezent încă fiind atestați sporadic în crângurile din lunca Prutului și ale Nistrului [27, p. 11-33]. Răspândirea ei în regiune era favorizată de prezența în locurile inundabile ale Nistrului și ale Prutului a pădurilor de luncă cu regimuri de soluri prielnice pentru dezvoltarea viței de vie. Aici creșteau în abundență copaci înalți cu frunza lată (castani, mesteceni, stejari etc.), care prac-

tic erau înlănțuiți cu diverse liane, inclusiv de corzile viței de vie având lungimi apreciabile (15-20 m). În cazul acestor râuri, spre deosebire de altele din Euro-regiune, perioadele de revărsare de primăvară nu erau de lungă durată, fapt ce crea condiții speciale pentru creșterea unei importante vegetații de pădure pe primele terase. Acestea rămăneau inundate pentru puțin timp sau deloc, nivelul apelor freactice fiind, în același timp, la adâncimi nu prea mari [25, p. 187].

Pentru spațiul nominalizat, cele mai vechi vestigii în legătură cu primele atestări ale viței de vie (și unicele până în prezent) au fost descoperite de către T. A. Jakubovskij în depunerile din apropierea s. Naslavcea (în prezent raionul Ocnița), în râpa „Karpov Jar”, având forma unei amprente de frunză (*Vitis Teutonica*) [24]. Prezintă interes descrierea acesteia, fapt ce permite o analiză comparativă cu speciile de cultură. Ea s-a dovedit a fi formată din cinci palete cordiforme denticulate aproximativ egale, distanța dintre acestea nu depășește 1 cm. Are cinci nervuri, dintre care cea centrală este dreaptă, celelalte fiind în formă de segment. Nervurile secundare sunt la bază în formă de segment, mai departe – drepte. De la ultimele pornesc perpendicular nervurile terțiare, care sunt mai subțiri [22, p. 7].

O a doua descoperire paleobotanică reprezintă atestarea de către A. Negru [18, p. 63-69] a semințelor de *Vitis aestivalis* și *Ampelopsis*, depistate în depunerile miocene (Sarmațianul Inferior) din centrul Moldovei, lângă s. Bursuc (raionul Florești) în râpa Namalva.

În opinia cercetătorilor Z. Ianushevich și M. Peliah, perpetuarea speciilor de *Vitaceae* din cele mai vechi timpuri până la planta de cultură s-a petrecut conform succesiunii: *Vitis teutonica* A. Br. – *Vitis parasilvestris* – *Vitis silvestris* Gmel – *Vitis vinifera* L. [27, p. 7-8].

Vița de vie sălbatecă de pădure – *Vitis silvestris* Gmel – prin însăși denumirea sa presupune existența pădurilor în calitate de component natural. Nu este vorba despre păduri în general, ci anume despre acelea din luncile umede ale râurilor. I. K. Paczoskii, unul dintre primii mari cunoscători și cercetători ai florei din regiune, studiind speciile sălbatice de viță de vie, stăruia asupra caracterului local al acesteia: „Flora Basarabiei (inclusiv vița de vie – *n.n.*) trebuie privită nu ca adusă aici în ultima vreme, dar ca ceva local, aborigen, care creștea aici din perioada terțiară” [21, p. 46]. Pentru plantele de cultură sunt caracteristice creșterea dimensiunilor și o schimbare masivă (polimorfism) anume a acelor părți care au o valoare de hrană sau o altă destinație gospodărească. Specializarea în utilizarea plantelor cel mai probabil avea loc treptat. În situația în care pe un teren limitat creșteau concomitent mai multe specii, care în condiții naturale, de regulă, erau izolate, apăreau exemplare hibride prin polenizare reciprocă. Inițial procesul era involuntar, cu timpul fiind direcționat.

În noile împrejurări, plantele încep a fi sădite în același timp, se schimbă condițiile de existență și, drept rezultat, apar diverse forme ce se deosebesc prin particularitățile de dezvoltare stadială. Plantele de cultură se deosebesc de cele sălbatice prin o mai mare necesitate de vlagă [23, p. 14]. În prezent, majoritatea cercetătorilor opinează în favoarea supoziției conform căreia *Vitis vinifera* și *Vitis silvestris* provin de la o specie-strămoș comună [23, p. 15].

Primele atestări arheologice sigure cu referire la cultivarea viței de vie (*Vitis sylvestris* Gmel) datează din neolitic, odată cu începuturile economiei productive. În cadrul așezărilor culturii *Criș-Sacarovca* (prima jumătate a mileniului VI î. Hr.), în apropierea locuințelor de rând cu vișinul și cireșul creștea vița de vie. Ultima, după toate probabilitățile, era cultivată de mai multe generații ale populației acestei comunități, deoarece specia atestată era deja apropiată de speciile contemporane. La situl arheologic Sacarovca (s. Sacareuca, raionul Sângerei), printre rămășițele carbonizate de semințe de plante s-au găsit și două semințe de struguri. Indexurile acestora nu permit a le atribui speciilor cultivate, deși importanța lor constă în restabilirea lanțului: specii sălbatice – specii cultivate. Autorii investigațiilor susțin că oamenii de aici deja făceau selecția viței de vie în baza clonelor locale fără atragerea formelor aculturale din alte regiuni [17, p. 173-174].

În perioada eneolitică (mijlocul mileniului V – sfârșitul mileniului IV î. Hr. – cultura Cucuteni-Tripolie) s-a documentat fără dubii prezența semințelor de struguri cultivați prin amprentele acestora pe ceramica așezărilor Ruseștii Noi I (amprentă pe fragment de ceramică, ciocul alungit de specie de cultură) și Varvareuca VIII (amprentă pe vas pictat din etapa tripolie târzie, sămânța piriformă alungită – 7,8 mm, lungimea ciocului – 1,9 mm) [25, p. 190]. Conform clasificării lui A. Negru, aceasta provenea de la o bobită de dimensiuni mari din soiurile de masă [19, p. 159-216]. Autorii studiului despre vița de vie sălbatecă susțin că transformarea acesteia în plantă de cultură s-a produs anume în perioada culturii Cucuteni-Tripolie [27, p. 93]. Capacitatea de a se înmulți repede (prin semințe și butași), viabilitatea accentuată, productivitatea înaltă la roadă, inclusiv în condiții nefavorabile, nu au fost trecute cu vederea: oamenii nu numai că au adus vița de vie în apropierea așezărilor și locuințelor sale, dar au declanșat procesul de selecție naturală și artificială. Indirect avea loc și procesul de „îngrășare” a solului prin aruncarea deșeurilor etc.

Ulterior, cultivarea viței de vie a fost documentată pentru cultura *Belozërka* din epoca bronzului târziu/ prima epocă a fierului (sec. XII – X î. Hr.), prin descoperirea amprentelor de boabe de struguri în calitate de degresant al pastei din care se modela ceramica. Semințele de viță de vie descoperite în așezarea de la Etulia, conform determinărilor specialiștilor, aparțin atât speciilor sălbatice, cât și celor cultivate [26, p. 14-16]. Vestigiile în număr de patru semințe au fost depistate într-o groapă de păstrare a grăunțoaselor și sunt deosebite prin relevanța lor. Sămânța 1 este de dimensiuni mici, cvas-rotunjită și potrivit formei, dimensiunile ciocului și indexului general se atribuie speciei *Vitis silvestris* Gmel. Sămânța 4 este de dimensiuni mai mari, cu ciocul mare și morfologic se aseamănă speciilor de cultură. Semințele 3 și 4 reprezintă tipuri intermediare [26, p. 14-15; fig. 13/a]. În opinia autorului, semințele descoperite la Etulia aparțineau exemplarelor locale provenite de la cele sălbatice, în trecut atât de răspândite în luncile Prutului și ale Dunării din apropiere. Indiferent dacă avea loc introducerea speciilor de cultură din alte regiuni, incontestabil se utilizau și soiurile sălbatice locale care, aduse și crescute pe lângă locuințe, serveau drept bază pentru formarea speciilor locale de cultură [26, p. 14-15].

Vitivinicultura la traco-geți și în epoca antică târzie

Dintre ocupațiile de bază ale tracilor septentrionali evidențiem, în primul rând, agricultura cu diversele sale ramuri, inclusiv vitivinicultura. Desigur, trebuie de avut în vedere și faptul că pentru mai multe perioade, și

mai ales antică târzie, erau frecvente cazurile de aducere a diferitor sorturi viticole din alte părți, pentru epocă fiind bine documentat prin izvoare scrise și arheologice faptul pătrunderii vinului dulceag grecesc de calitate, preferatul aristocrației locale. Anticipând, este demonstrat că vinurile locale erau mai acre și mai slabe, poate din această cauză geții le consumau fără apă și nu pentru că ar fi fost, conform tradiției antice, bețivi.

Pentru anumite ocupații agricole auxiliare, în particular viticultura, se utilizau cosoarele din fier. Acestea se foloseau la tăiatul și altoitul viței de vie. Morfologic, piesele date sunt oarecum asemănătoare, comună pentru toate fiind lama curbă cu tăișul pe partea concavă. Deosebirile țineau în special de dimensiune, gradul de curbură și modalitatea de fixare. Tija în prelungirea lamei se fixa în mânerul de lemn [1, p. 112; figura 64/23; 9, p. 75; figura 66/2, 4,5,11,15,19,22; 12, p. 131-148]. La pregătirea și săparea terenului unde se planta vița de vie sau pentru întreținerea și prelucrarea terenului în jurul butucilor erau folosite instrumente de tipul săpoaielor de dimensiuni mari, târnăcoape-securi, săpăligi-securi, ori cele utilizate în alte domenii agricole. Chitonagul și sădila sunt unelte primitive din lemn, primul cu partea superioară dreaptă, având spre capătul ascuțit un suport pe care se apăsa cu piciorul, iar a doua este arcuită cu capetele ușor răsfrânte pentru manipularea cu mâinile. Se utilizau la plantarea viței de vie sau la fixarea aracilor [5, p. 74, figura 10]. Este semnificativă descoperirea unui ferăstrău cu lama de lucru ușor concavă unde erau și zimții, având un mâner ornamentat prin incizie, al cărui capăt se termină într-un inel care se utiliza nu numai la tăierea crengilor pomilor fructiferi, dar și la îngrijirea viței de vie (5, p. 73, fig. 11/4). Din regiunea Dobrogei provin mai multe linuri din piatră de origine greco-romană pentru „călcatul” și, respectiv, strivirea strugurilor [13; p. 17], deși, cu siguranță, populația locală utiliza curent linuri din lemn cioplite în trunchiuri mari de copac. La Cotești a fost descoperit unul dintre puținele teascuri de piatră din regiune. Se presupune utilizarea în procesul de stoarcere a mustului din struguri a strecurătoarelor din ceramică [13].

Pentru păstrarea vinului se utilizau cotidian butoaietele prelungite, armate cu cercuri de lemn, așa cum sunt reprezentate pe Columna lui Traian. În același timp, s-au găsit mai multe vase de tipul *pithos*, cu o capacitate de 300-1000 de litri, pe fundul unora păstrându-se resturi dezalcoolate de vin, precum și amforele [3, p. 369]. Acestea erau produse pe loc, unele dintre ele având pe gât sau pe zona lărgirii maxime zgâriate la rece diferite litere și litere-cifre – probabil numele posesorului și capacitatea vasului [3, p. 369]. Prezintă un interes deosebit descoperirea unui frag-

ment de oală mică, a cărei înălțime reconstituită este de aproximativ 15 cm. Aceasta se presupune a prezenta o unitate de măsură pentru comerțul cu amănuntul. De asemenea, s-au găsit mai multe imitații geto-dacice de cupe deliene și cupe de argint pentru băut vin, precum și imitații locale ale amforelor de Rhodos și Cos [3, p. 387-390].

Existența viței de vie cultivate la tracii septentrionali este demonstrată de descoperirile de semințe carbonizate ale acesteia. În cadrul necropolei tracogetice de la Hansc-Lutăria (sec. IV-III î. Hr.) pe vatra cuptorului-crematoriu s-au găsit semințe de viță de vie, de rând cu cele de pere [20, p. 116-117]. La Popești-Novaci, în lipitura unei vetre era imprimată o frunză de vie *V. vinifera sativa* D.C. [13, p. 21]. În așezarea de la Teiu au fost descoperite coarde de viță de vie carbonizate. Este semnificativă descoperirea de ceramică cu decor stilizat reprezentând struguri de la Pădureni-Mărășești. Ornamentul constă din câte zece împunsături dispuse în formă de triunghi echilateral, având pe una din laturi câte o codiță. Se păstrează doi struguri întregi, ale căror codițe se unesc, iar ceva mai departe, pe aceeași linie, un fragment dintr-un al treilea ciorchine. Fragmentul păstrat permite a presupune că cei doi struguri atârnavă de un lăstar. Unii specialiști consideră că este vorba despre un vas de cult, utilizat la oficierea unor ceremonii bahice. Descoperirea provine dintr-o zonă prin excelență viticolă, cu vechi tradiții în domeniu, fapt ce permite a presupune cultivarea viței de vie la carpi [2, p. 67-68, pl. LI/1]. La Grădiștea Muncelului a fost găsit un fragment de vas pictat cu motiv vegetal, și anume un lăstar de viță de vie cu o frunză [6, Pl. XCII/3].

Cultivarea viței de vie continuă și în perioada romană în regiune, fapt demonstrat de anumite artefacte din zona Drobetei. Aici, pentru Dacia sudică avem păstrat singurul document epigrafic care se referă concret la cultivarea viței de vie – la Sucidava (Celei) un anonim lăsa moștenire prin testament un teren de două jugăre cultivat cu viță de vie și o casă pentru îngrijitul mormântului propriu și aducerea sacrificiilor necesare după moarte.

Deosebit de convingătoare sunt credințele religioase în legătură cu vinul și creșterea viței de vie, primele având un caracter păgân accentuat. Pentru epoca discutată, în mai multe regiuni ale Europei, inclusiv în arealul traco-geto-dacic, este foarte răspândit cultul lui *Dionysos/Bachus*. Ultimul este demonstrat prin numeroasele reprezentări votive ale zeității respective în cele mai diferite spații geografice ale regiunii. Invocându-l pe zeul Bahus, Ovidiu cântă în versuri generozitatea localnicilor și abundența vinului.

Nu este exclus ca într-o măsură oarecare practicile religioase să fi stimulat însăși răspândirea vitivi-

niculturii. Sistemul complicat de prelucrare a viței de vie, de producere și păstrare a vinului condiționau producătorii să urmeze strict consecutivitatea și termenii îndeplinirii anumitor procedee agrotehnice. Taina pregătirii vinului, în paralel cu neputința și frica oamenilor epocilor îndepărtate față de anumite fenomene naturale nefaste ocupațiilor acestora s-au reflectat în apariția unor rituri și ritualuri. Religia antică cu credințele în forța și fenomenele naturale atrăgea atenția la ciclul schimburilor anotimpurilor, mișcarea stelelor cerești, în primul rând a soarelui și a lunii, din care cauză aducerea ofrandelor și jertfelor, precum și îndeplinirea ritualurilor urmau să corespundă zilelor/perioadelor când zeitățile le așteptau. Așa a fost și cazul zeului viței de vie și a vinului *Dionysos*. Inițial zeitatea făcea parte din Panteonul Greciei de la începutul perioadei istorice, dar având prototipuri mai îndepărtate. În peregrinările sale care cuprind mai multe regiuni viticole din Europa și Asia acesta ajunge în Tracia. La Tyras, pe lângă cultul clasic al lui *Dionysos* era destul de popular cultul sincretic al lui *Dionysos-Sabazis* (variante tracică a zeității), care ulterior se contopește cu Zeul suprem, deseori identificat cu *Zeus-Sabazis* și Eroul-călăreț trac.

Existența viticulturii la tracii septentrionali este confirmată și de datele paleolingvistice. De origine dacică sunt cuvintele *strugure*, *butuc* și *curpen* [8, p. 14]. De asemenea, aici se adaugă cuvintele *butură*, *copil* (în sens de lăstar sălbatic ieșit la rădăcina sau la subsioara viței de vie), de la ultimul derivând verbul *a copili* și substantivul *copilire*, ambele sugerând acțiunea prin care se rup lăstarii inutili.

Vitivicultura Moldovei în Evul Mediu

Odată puse bazele ocupațiilor vitivinicole în epocile antică și antică târzie, această îndeletnicire milenară a populațiilor dintre Nistru și Carpați continuă cu diferite intensități în epoca medievală. În anumite regiuni ale Moldovei formele de relief (pante dulci, coline, cu acces maximal la lumina solară), precum și solurile specifice (nisipoase sau lutoase) erau deosebit de favorabile cultivării viței de vie. Cu referire la ultima, ilustrul savant în domeniul pedologiei, V. Dokuchaev, menționa: „Este imposibil de indicat pentru Rusia europeană locuri mai interesante referitor la soluri (natural-istorice în general) decât în Gubernia Basarabia. Anume aici trece granița de est a fagului și cea de nord-vest a viței de vie” [16, p. 21].

Începând cu secolele al XV-lea – al XVII-lea vitivicultura Moldovei nu numai că se stabilizează, dar devine o ramură prioritară în economia țării. Un rol aparte revine autorității centralizate a statului care patronază și administrează aceste ocupații. Din perioada respectivă dezvoltarea ramurii este ascendentă și prosperă, pentru perioada de la sfârșitul sec. al XVI-

lea – primul sfert al sec. al XVII-lea aceasta se situează pe primul loc în economia țării, cu 41 de mențiuni în documentele de epocă. Către începutul secolului al XVIII-lea se constată un regres în dezvoltarea ramurii, în legătură cu decăderea generală a economiei țării, unele centre, cândva prospere – Lăpușna, Țuțora, Ștefănești devin simple localități rurale [14].

Pe la mijlocul secolului al XIV-lea – perioada formării statului feudal de sine stătător al Moldovei – viticultura și vinificația capătă o răspândire destul de largă. Treptat se determinau zonele cele mai favorabile sub aspectul condițiilor naturale și înrădăcinării tradițiilor avansate, pentru dezvoltarea viticulturii și vinificației, în care se fabricau vinuri de o calitate înaltă predestinate Domnitorului Moldovei și nobilimii.

Este stabilit că deja în prima jumătate a sec. al XIV-lea și jumătatea sec. al XVI-lea, adică până la începutul asupririi turcești, s-a format un sortiment specific al viței de vie din Moldova în care au fost reprezentate soiuri de geneză locală, care au trecut o cale de selecție îndelungată și binefăcătoare.

Cele mai importante dovezi despre ocupațiile vitivinicole în regiune au fost puse la dispoziție de descoperirile unor vestigii arheologice relevante ce demonstrează prezența acestei ocupații pentru fiecare etapă a epocii în discuție. La mai multe situri au fost depistate un șir de unelte și dispozitive din domeniu ce confirmă continuitatea tradițiilor vitivinicole. Afirmăm pe bună dreptate, dar au menționat-o și alți cercetători, că majoritatea artefactelor datate cu Evul Mediu își au corespondențe depline sau aproximative în epoca geto-daco-romană, perioadă în care, după cum menționăm ceva mai sus, nu numai că s-a pus temelia ocupațiilor respective, dar și s-a constituit lotul de bază al tehnicii de lucru.

De fapt, cea mai mare parte a arsenalului tehnico-tehnologic, procedeele de lucru în vie, precum și de obținere și păstrare a vinului, sunt aceleași ca și în zilele noastre. Pentru pregătirea solului, plantarea și îngrijirea viței de vie se utilizau plugurile, sapele, hârlețele cu ramă de fier, topoarele-târânăcop, sădilele și cosoarele. Pentru „călcatul” poamei se utilizau diverse forme de linuri și teascuri din lemn. Apar beciurile și butoaiele pentru păstratul vinului. S-au descoperit vase pentru păstratul și băutul vinului. Apare meșteșugul dogăritului. În sfârșit, tot într-o etapă mai evoluată a epocii apar cramele (mănăstirești, domnești, boierești) – veritabile centre de producție vitivinicole, cu un ciclu complex de producere, de la plantarea și îngrijirea anuală a viei, până la producerea și păstrarea vinului. Într-un șir de așezări medievale (Hansca, Șabo, Bogatoc) s-au descoperit semințe de struguri [11, p. 271]. În unele orașe (Suceava, Siret, Belgorod, Chilia) în jurul anului 1408 apar dughene specializate unde se comercializau produse alimentare și vin [14, p. 173].

Deosebit de importante pentru epocă și regiune sunt drumurile comerciale care constituie „Drumul vinului”. D. Cantemir menționează cu această ocazie: „Aceste vii nu sunt de folos numai locuitorilor țării, pentru nevoile lor, căci prețul scăzut al vinului trage aici neguțătorii ruși, leși, cazaci, ardeleni și chiar unguri, care duc la ei în țară, an de an, mult vin, chiar dacă acesta nu-l întrece pe al lor” [4, p. 48].

Rolul vinului pentru comunitățile umane din regiune sporește odată cu răspândirea creștinismului și, respectiv, utilizarea ritualică a acestuia. Principala „taină” în religia creștină este cea a împărțășaniei cu pâine și obligatoriu cu vin roșu (în ortodoxie – toți; la catolici – doar clerul). Vinul bisericesc devine cel roșu, de calitate [10, p. 240-244]. În epoca medievală apar primele *podgorii* – locuri cu sol propice cultivării viței de vie, de regulă prevăzute cu *crame*, construcții ușoare în cadrul cărora se prelucrau strugurii, obținându-se vinul.

Sunt relevante pentru reconstituirea vitiviniculturii

Moldovei medievale și informațiile etnofolclorice. De exemplu, numai în ziua de *Probajne* (6/19 august) se dă dezlegare la struguri și doar de la ziua *Crucii de toamnă* (14/28 septembrie), numită și *Cristoful viilor*, se pot culege struguri pentru vin. De sărbătoarea strugurilor – *Probajne* – domina credința generală de a sfinți obligatoriu strugurii în biserică. Este deosebit de important aici momentul jertfirii „primelor roade”, precum și dădul de pomană – „împărțitul”. Sacrificarea primelor roade simboliza modalitatea de comunicare cu lumea de dincolo – lumea celor morți [10, p. 240, 243].

Caracterul evolutiv al vitiviniculturii Moldovei (avându-se în vedere și sortimentul tradițional al viei), se menține cu diferite intensități până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când, odată cu apariția filoxerei și mildiei, se produc schimbări cardinale în domeniu. Dacă tradițiile în practicile lucrărilor viticole, uneltele și dispozitivele rămân aceleași, se schimbă radical sortimentul viilor, apărând cele de hibrizi, aduse în general din Europa de Vest. Dar aceasta este deja o altă istorie.

BIBLIOGRAFIE

1. Arnăuț T. Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați. Chișinău, 2003.
2. Bichir Gh. Cultura carpică. București, 1973.
3. Canarache V. Importul de amfore ștamplate la Histria București. 1957.
4. Cantemir D. Descrierea Moldovei. Chișinău, 1997.
5. Comșa M. Date privind cultivarea viței de vie la traco-daci (sec. VI î. e. n. – sec. I e. n.) în lumina cercetărilor arheologice. *Pontica XV*, 1982, 57-79.
6. Crișan I. Ceramica daco-getică. Cu specială privind la Transilvania. București, 1969.
7. Ghimpu V., Blanoschi R., Ghimpu N. Cercetări arheologice preliminare în vatra târgului medieval din Lăpușna. *Tyragetia IX*, 2000, p. 159-172.
8. Giurescu C. Istorical podgoriei Odobeștilor. București, 1969.
9. Glodariu I., Iaroslavschi E. Civilizația fierului la daci. Cluj-Napoca, 1979.
10. Hâncu-Tentiuc A. Credințe și obiceiuri legate de primele roade. *Tyragetia XIII*, 2004, p. 240-244.
11. Postică Gh. Agricultura medievală timpurie în spațiul pruto-nistrean. În: *Studia in honorem Ion Niculiță*. Chișinău, 1999, p. 268-279.
12. Teodor D. Tradiții geto-dacice în cultura materială și viața spirituală din secolele V-X e.n. de pe teritoriul României. *AMM VII-VIII*, 1985-1986, p. 131-148.
13. Teodorescu I. Activités viticoles sur la territoire Dace. București, 1968.
14. Бырня П.П. Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутском междуречье. Кишинев, 1984.

15. Демченко Н.А. Земледельческие орудия как материал для изучения этногенеза и этнической истории молдавского народа. В сб.: *МИАЭ МССР. Кишинев*, 1964, с. 35-61.
16. Докучаев В.В. К вопросу о почвах Бессарабии. Кишинев, 1950.
17. Кузьмина Н.Н., Дергачев В.А., Ларина О.В. Палеоботанические исследования на поселении Сакаровка I. *RA 2*, 1998, с. 166-182.
18. Негру А.Г. Миоценовая флора села Бурсук в Молдавии. *Ботанический журнал СССР*, т. 54, № 11, 1969, с. 63-69.
19. Негруль А.М. Эволюция размера семян и ягод у винограда. *Известия ТСХА*, 1960, с. 167-176.
20. Никулицэ И.Т. Геты IV-III вв. до н.э. в Днестровско-Карпатских землях. Кишинев, 1977.
21. Пачоский И.К. Очерк растительности Бессарабии. Кишинев, 1912.
22. Пелях М.А. История виноградарства и виноделия Молдавии. Кишинев, 1970.
23. Синская Е.Н. Историческая география культурной флоры (на заре земледелья). Ленинград, 1969.
24. Якубовский Е.Ф. Растительность сарматского периода Молдавской ССР. Кишинев, 1955.
25. Янушевич З.В. Культурные растения Юго-Запада СССР по палеоботаническим исследованиям. Кишинев, 1976.
26. Янушевич З.В. Культурные растения Северного Причерноморья (палеоботанические исследования). Кишинев, 1986.
27. Янушевич З.В., Пелях М.А. Дикорастущий виноград Молдавии. Кишинев, 1971.